

Podstata myslenia a svetových názorov

Zdeněk Váňa

V týchto dňoch sme opäť vstúpili do michaelskej doby, ktorá predstavuje tú časť roka (jeseň), kedy by sme sa mali obzvlášť zamýšľať nad onou podivuhodnou ľudskou schopnosťou, ktorá človeka odlišuje od ostatných pozemských tvorov a činí ho v pravom slova zmysle človekom - totiž nad myslením. Úvaha o myslení a jeho podstate je pravou michaelskou témou, ktorej obsah nemožno, samozrejme, zďaleka jednou prednáškou vyčerpať. To potvrdia iste všetci, ktorí sa aspoň sčasti orientujú v rozsiahlom diele R. Steinera, v ktorom sa problém myslenia objavuje od prvých rokov jeho verejnej pôsobnosti až do konca jeho života, a to zo všetkých možných aspektov. V dnešnej prednáške sa ho preto môžeme dotknúť len aforisticky, len z určitých hľadísk.

Prečo súvislosť myslenia práve s Michaelom? Podľa starej tradície je Archanjel Michael vládnucim duchom našej doby - a podľa výroku R. Steinera je práve onou božskou bytosťou, "ktorá oslobodzuje myslenie z oblasti hlavy a uvoľňuje mu cestu k srdcu." To je niečo, čo je pre dnešnú dobu zvlášť aktuálne. A to nech je tiež mottom dnešnej prednášky. Veľakrát tu už bolo zdôraznené, že antropozofická cesta poznania má svoje východisko v myslení - ako najbdelejšej duševnej schopnosti človeka, ktorú síce bežne používame vo vede, filozofii i v praktickom živote, avšak bez toho, aby sme pritom väčšinou vyčerpali všetky jej možnosti. Snahou antropozofickej cesty je zbaviť myslenie jeho tieňovosti, ktorá človeku umožňuje chápať iba svet neživej prírody a oživiť ho tak, aby mohlo preniknúť i do sféry života, do prvej, nám najbližšej nadzmyslovej sféry duchovného sveta. Cieľom je premeniť myslenie zo sily svet iba zrkadliacej v silu zrivú, ako nástroj poznania duchovných skutočností, ktoré sú podstatou všetkých javov, ktoré nás obklopujú. To je tiež to, čo duch našej doby - Michael - od človeka očakáva.

Čo je vlastne podstatou myslenia a kedy vôbec táto schopnosť vo vývoji človeka vznikla? Kultúrny vývoj ľudstva naznačuje, že myslenie v tej podobe, akou dnes disponujeme, je historickým javom. Objavuje sa v prvých počiatkoch niekedy medzi 8. - 6. storočím pred Kristom u prvých gréckych filozofov. Ak porovnáme s ich myšlienkami staršie kultúrne prejavy, napr. v Egypte alebo Babylone, zisťujeme, že človek pôvodne nemyslel v pojmoch, ale v obrazoch. Charakteristickým prejavom tohto obrazného myslenia, ktoré predstavuje poslednú fázu starej jasnozrivosti, sú mýty, akýsi prvý svetový názor či skôr chápanie sveta v dobe, keď myslenie nebolo ešte viazané na fyzický mozog, ako je to dnes, ale odohrávalo sa skôr ešte mimo neho, v éterickom tele. Postupne, ako sa táto duševná schopnosť, pôvodne skôr snová, pripútava k svojmu fyzickému podkladu, mení sa živý obraz v abstraktný pojem, prežívaný síce bdelo, ale ako niečo neživé, mŕtve. Nakoniec dospieva toto myslenie až k pochybnostiam, ktoré vyústili i v pochybovanie o tom, či existuje vôbec niečo ako všeobecný pojem (univerzália). Zatiaľ čo napr. pre Platóna bol svet ideí niečím skutočným, bytostným, videli stredovekí nominalisti v pojmoch iba slová,

mená (nomina) zhrňujúce skutočné jednotlivosti: napr. pojem trojuholníka zhŕňa iba rôzne typy trojuholníka, sám však nemá inú skutočnosť.

**KTO ŽIJE VO SVETE SKUTOČNE DUCHOVNÉHO
NAZERANIA, TEN VIDÍ ČIASTOČNÚ OPRAVĽENOSŤ NAJRÔZNEJŠÍCH
STANOVÍSK A SVETONÁZOROV**

Toto myslenie sa udržalo dodnes, i dnešná veda je v podstate nominalistická. Väčšina ľudí nemyslí dnes v skutočných myšlienkach, ale len v slovách. Pri vysvetľovaní vecí sa uspokojujú často len so slovami, ktoré už poznajú, prípadne vymýšľajú nové slová a označenia pre dávno známe javy, čo sa často považuje za pokrok v poznaní. Dokladom toho sú mnohé dnešné vedecké publikácie a filozofické úvahy. V oblasti obyčajného myslenia, ktoré má svoje prirodzené hranice, je táto skutočnosť pochopiteľná, nie však bezvýhodisková. Výhodiskom je totiž myslenie, uvedené do pohybu. V prípade trojuholníka si môžeme napr. predstaviť, že všetky jeho strany sú v ustavičnom pohybe a otáčaní, a to rôznou rýchlosťou a rôznymi smermi - potom tu môžeme mať všetky možné tvary trojuholníkov súčasne. Je to síce veľmi nepohodlné, zato tým však získame všeobecný pojem trojuholníka.

Myslenie sa musí naučiť chodiť, hovorí R. Steiner. Pokiaľ je uzavreté v hlave, je nehybné. Pokiaľ vedec, filozof, mysliteľ nie je schopný uvádzať svoje myšlienky do pohybu, zostáva vlastne nominalistom. Lebo všeobecná myšlienka je iba myšlienkou v pohybe, ktorá prechádza z jednej formy do druhej. Jednotlivosti, jednotlivé formy z nej vznikajú vlastne zastavením tohto pohybu v určitej jeho fáze. Od uvedenia myslenia do pohybu závisí vôbec duchovný pokrok dnešného človeka. Ide pritom o to uviesť myslenie do pohybu svojou vôľou - tak ako uvádzame do pohybu svoje údy. To je tiež výhodisko antropozofie R. Steinera: aktívne a čisté, tj. zmyslovosti zbavené myslenie, preniknuté vôľou - ako predpoklad prvého stupňa duchovného poznania imaginácie. Povedané ezotericky: Pokiaľ človek myslí nominalisticky, potom vo svojom myslení odráža sféru Duchov formy (Exusiai), kde sú jednotlivosti od seba prísne oddelené v množstve tvarov. Ak však uvedie svoje myslenie do pohybu, potom túto hranicu oddelených foriem prekoná a vystupuje do vyššej sféry Duchov pohybu (dynameis). Myslenie sa tu stáva dynamickou silou.

Príkladom pohyblivého myslenia je Goethova myšlienka metamorfózy rastlín s ideou prarastliny, ktorá nie je pojmom, uzatvoreným v určitom tvare, ale pojmom, ktorý žije vo všetkých svojich formách a prechádza nimi. Goethova prarastlina nie je žiadnym stuhnutým nehybným pojmom, ale dynamickým pojmom v pohybe, v ktorom sa myslenie odpútava od svojho fyzického podkladu. Podobne všeobecné pojmy vo svete rastlín, napr. pojem lipa, dub, ruža, ľalia, alebo vo svete zvierat, napr. pojem jeleňa, leva, medveďa a pod., nie sú vo svojej podstate čírymi abstraktnými pojmi, ale niečím bytosným: sú to skupinovú dušu jednotlivých druhov, ktoré žijú v astrálnom svete, kde sú niečím, čo je v ustavičnom pohybe. Jednotlivé rastliny alebo zvieratá sú len ich údmi či orgánmi - asi ako prsty ľudskej ruky. Práve preto, že ľudia zostávajú len pri tom a vidia iba v ríši foriem, zdá sa im, že všeobecné pojmy a myšlienky sú len slová. Preto ich tiež najprv čerpajú len z reči - človek v detstve najskôr hovorí a potom myslí. V skutočnosti sú slová len schránky, ktoré vytvára pre všeobecné pojmy génus reči. Dospieť k skutočnému myslieniu je preto tiež také neľahké. Vyžaduje to vždy určitý kontakt s hierarchickými bytosťami Duchov pohybu. Pravé myslenie nie je niečím samozrejmým, ale je treba sa mu ešte len učiť, zoznamovať sa s jeho vnútornými zákonmi, až prenikneme k impulzom, z ktorých myslenie vzniká, k sile, ktorou je nesené.

MYŠLIENKY SA NERODIA V MOZGU, ALE SÚ VŠADE OKOLO NÁS, VO VŠETKÝCH VECIACH, KTORÉ NÁS OBKLOPUJÚ

Toto je možné dosiahnuť cvičením čistého myslenia, pri ktorom uchopíme zvolenú myšlienku s vylúčením všetkého ostatného a pretvárame ju na inú, taktiež zvolenú myšlienku. Pritom sa snažíme oslobodiť od myslenia v slovách a myslieť v obrazových predstavách. Napr. si predstavíme červený kotúč, ktorý potom postupne pretvárame na modrý, začínajúc zo stredu smerom k obvodu, a potom znovu späť na kotúč červený atď. Zistíme pritom, ako sa mimovoľne rytmizuje náš dych - na rozdiel od jogy, u ktorej je pravidelné dýchanie východiskom. Alebo sa v zmysle Goethovej metódy cvičíme tak, že pozorujeme prírodu s intenzívnou pozornosťou a zaujatím a potom sa snažíme vyjadrovať svoje dojmy obrazným myslením - skôr však necháme veci na seba pôsobiť tak, až nám vlastne samy vyjavia myšlienky, do nich uložené. Obyčajné myslenie sa obvykle vmiešava do vnímania predčasne a stráca tak svoju silu a prieraznosť, kým pri čistom myslení sa posúva ťažisko našej činnosti do síl éterického tela, ktoré sú tvorivými silami života.

Ak hovoríme o silách éterického tela, potom si musíme uvedomiť, ako sú rozdielne spojené s naším fyzickým organizmom na jeho hornom a dolnom póle. Dolu sú tieto sily plne vstrebané v procesoch látkovej výmeny, zatiaľ čo na hornom póle súvisia s nervovým systémom iba vonkajškovo - preto tu dochádza k borivým procesom a umŕtvovaniu. Dojmy vonkajšieho sveta, zrkadlené v mozgu, si síce uvedomujeme, ale poznávame takto len vonkajšiu stránku vecí. Ak sa však naučíme riadiť svoje myslenie vôľou, potom začíname pracovať éterickými silami hlavy bez fyzického podkladu - učíme sa tak v myslení "chodiť". To je však iba jedna stránka veci. Nejde totiž len o to uvádzať svojou vôľou myslenie do pohybu, ale tiež ho svojou vôľou potlačiť, napr. v meditácii. Tak nadobúda naše myslenie pravú dynamiku a svet začína odhaľovať nášmu vnímaniu svoje zjavné tajomstvá. Potom si môžeme uvedomiť, že myšlienky sa vlastne nerodia v mozgu, ako sa ľudia obvykle domnievajú, ale že sú všade okolo nás, vo všetkých veciach, ktoré nás obklopujú - od ľudských výtvorov, do ktorých sa vtlačili ľudské myšlienky, až k prírodným javom - kameňom, rastlinám, zvieratám, ľuďom i hviezdám, ktoré sú výrazom božských myšlienok. Svojím myslením vlastne tieto ľudské i božské myšlienky z vecí iba vyťahujeme a vo svojej hlave zrkadlíme - buď v ich pravde, ak je naše myslenie čisté ako horské jazero, zrkadliace hviezdne nebo, alebo v rôznych stupňoch pokrivené, ak ponechávame svoje "zrkadlo" neočistené. To potom nie je obvyklé intelektuálne myslenie, ale vnútorná tvorivá činnosť umeleckého rázu. Podľa slov R. Steinera: "Príroda sama je umelkyňa a môže byť preto adekvátne poznávaná len umeleckou duševnou krvou", tj. srdcom ako centrom duševného "krvného obehu".

Podstatou éterických síl vo svete i v človeku je múdrosť. Preto je príroda okolo nás i náš vlastný organizmus preniknutý múdrosťou. A do tejto imanentnej múdrosti éterického tela sa vžívame, keď cvičíme čisté myslenie. Tým sa spájame i s múdrosťou v prírode, ktorá je sama vystavaná z božských myšlienok. Éterické sily sú nositeľky tejto tvorivej myšlienkovkej činnosti tak v prírode, ako i v nás. R. Steiner vyjadril túto skutočnosť v často citovanom výroku: "Vnímanie idey v skutočnosti je pravým kommuniom človeka". Príkladom tohto myšlienkového komunika je jeho "Filozofia slobody". Súvisí to s určitým, zdanlivo paradoxným javom, ktorý si ľudia väčšinou neuvedomujú, že totiž k tomu, aby mohli myslieť, aby mohli tvoriť svoje pojmy a idey, je potrebná určitá, hoci i minimálna jasnozrivosť. Kedykoľvek (naozaj) myslíme, vyvíjame určité kvantum jasnozrivosti bez toho, aby sme to ako jasnozrivosť oceňovali. Práve toto zrnko jasnozrivosti v myslení dáva človeku

možnosť, aby myslenie urobil východiskom vývoja jasnozrivej schopnosti. Je to ako v starej alchýmii, kde podľa presvedčenia alchymistov bolo možné vyrobiť zo všetkých kovov zlato, za predpokladu, že bolo k dispozícii aspoň nepatrné množstvo zlata. To isté platí pre premenu myslenia v jasnozrivú silu. R. Steiner zdôrazňuje, že v každej myšlienke a idej je od začiatku perla jasnozrivosti. Len sliepky, ktoré vidia medzi zrnom perlu ležiacu na ceste, si ju nijako necenia. A väčšina dnešných materialisticky mysliacich ľudí je, bohužiaľ, takýmito sliepkami. Vidia len tiene svojich predstáv a nie žiariacu perlu, ktorá zostupuje do ľudskej duše z vyšších svetov, zo sveta hierarchií a nielen zo zmyslového sveta, ako sa väčšina ľudí mylne domnieva. Ide teda o to prežiť myslenie v jeho pravej, nadzmyslovej podstate - to je kľúč, ktorý otvára bránu k duchovnému poznaniu. V ňom môže človek nájsť intímny vzťah nielen sám k sebe, ale i k svetu.

Môžeme si teraz položiť otázku: Ak je myslenie najvlastnejšou činnosťou človeka, niečím, čo sám vytvára, v čom úplne je a čo mu dáva nástroj poznania - prečo sa vyvinulo od počiatku ľudského myslenia toľko rozdielnych svetových názorov, často úplne protichodných?

Na túto skutočnosť narazil R. Steiner už vo svojej mladosti, keď sa zaoberal svetovými názormi Ernsta Haeckela a Friedricha Nietzscheho. "Pociťoval som ich relatívne oprávnenie", hovorí v svojom vlastnom životopise. *"V mojom duševnom založení som s nimi nemohol zaobchádzať tak, že by som hovoril: Toto je správne, toto je nesprávne. To by som musel pociťovať to, čo v nich žije, ako niečo mne cudzie. Nepociťoval som však jedno ako cudzejšie než druhé, lebo doma som sa cítil len v duchovnom svete, ktorý som videl, a "ako doma" som sa mohol cítiť v každom inom."*

To však umožňovala jeho neobyčajná schopnosť vciťovať sa do duší druhých ľudí a často ich lepšie chápať, ba i interpretovať, než ony same seba. Preto k jeho antropozofii patrí uznanie relatívnej oprávnenosti rôznych svetových názorov. Usiloval sa vždy o súhrnný pohľad a uznanie oprávnených aspektov a intelektuálnych postojov bez toho, aby pritom upadal do nejakého povrchného synkretizmu.

Vo svojom "Vlastnom životopise" o tom ďalej hovorí: *"Kto neodmieta všetko, čo nie je v súlade s jeho smerom myslenia, toho nebude znepokojovať relatívna oprávnenosť rôznych svetových názorov. Môže bez výhrad pociťovať fascinujúci účinok toho, čo bolo v určitom smere vymyslené. Tento fascinujúci účinok intelektualizmu žije predsa v toľkých ľuďoch. Ľahko sú hotoví so všetkým, čo je myslené inak než u nich. Kto však žije vo svete skutočne duchovného nazerania, ten vidí oprávnenosť najrôznejších "stanovísk"; a musí sa ustavične vo vnútri svojej duše brániť tomu, aby nebol príliš silne priťahovaný k jednému či druhému hľadisku."*

To je možné označiť priam za manifest múdrej tolerance, zvlášť aktuálnej v dnešnej dobe vyhranených svetonázorových, politických a náboženských fundamentalizmov, ktoré sa niekedy nevyhýbajú ani našim radom. Problémami svetových názorov sa potom R. Steiner zaoberá v "Svetových názoroch v 19. storočí" (1901) a "Záhadách filozofie" (1914), zvlášť potom v berlínskom prednáškovom cykle "Ľudská a kozmická myšlienka" z r. 1914, o ktoré sa budú naše ďalšie úvahy tiež opierať. R. Steiner tu ukazuje, že svetové názory, ako sa vyvíjali vo filozofii alebo na základe prírodných vied, trpia jednostrannosťou, ktorá vzniká z toho, že sa často zovšeobecňuje niečo, čo je správne iba v určitej oblasti a v určitom zmysle. Z toho potom plynie mäťúce množstvo svetových názorov. Prívrženci týchto názorov sa potom združujú skôr podľa zákonov karmy než podľa objektívnej logickej

presvedčivosti svojich stanovísk. Ukazuje sa to už na príklade sporu nominalistov a realistov v 11. - 13. storočí o hodnote všeobecných pojmov. Ak označujeme napr. určité zviera všeobecným pojmom "mačka", potom majú pravdu realisti, keď tvrdia, že ide o pojem reálny. Nie je však reálnym všeobecným pojmom, keď túto mačku nazývam "Micka" - to je iba meno, ako správne súdia nominalisti. Podobne majú pravdu, keď zdôrazňujú, že neexistuje všeobecný pojem čísla, ale len jednotlivé čísla - 1, 2, 3 atď. Vo vzťahu vonkajších vecí k všeobecným pojmom sú teda veľké rozdiely - podľa toho je potom možné uvažovať buď v duchu realizmu alebo nominalizmu. - Hlavnou vecou je vyhýbať sa jednostrannostiam.

Hlavné svetové názory v budúcom čísle

Dokončenie zo Sophie 19

A teraz k hlavným svetovým názorom.

Materializmus

Niektorí ľudia sú založení tak, že je pre nich nemožné pochopiť nejakú duchovnú pravdu a nájsť cestu k duchu. Sú vnímaví iba pre to, čo im sprostredkujú najhrubšie zmyslové dojmy a nič iného pre nich neexistuje. Duchovné skutočnosti, pokiaľ o nich vôbec hovoria, sú im len vlastnosťami či funkciami hmoty. Tak vzniká materializmus, určujúci poňatie sveta dnešnej vedy, zameranej iba na to, čo zvestujú zmysly a čo sa dá chápať čisto rozumovo. Na tomto poňatí sú založené úspechy prírodnej vedy a technickej civilizácie. Nemôže byť preto odmietané ako úplne mylné - to, čo však hlása, platí len pre hmotný svet a jeho zákony, zvlášť pre oblasť neživej prírody, pochopiteľnú abstraktnému mysleniu, viazanému na zmysly. Je treba si uvedomiť, že najmä západné ľudstvo muselo týmto pohľadom na svet prejsť, aby si plne uvedomilo jeho medze a získalo určité schopnosti pre svoj ďalší vývoj.

Spiritualizmus

Ako je materialista až príliš ponorený svojím vedomím do hmoty, tak v protiklade k nemu sú iní ľudia založení tak, že vo všetkom hmotnom vidia len prejav či zjavenie ducha, ktorý je pre nich jedinou skutočnou realitou, zatiaľ čo hmota je iba klamným zdaním - mája. To bol charakteristický postoj a zážitok človeka v staroindickej epoche. Pokiaľ žije dodnes v rôznych filozofických systémoch, môžeme ho nazvať spiritualizmom. Pokiaľ sa vzťahuje k duchovnej oblasti, je tento názor pravdivý. Jeho jednostrannosť spočíva však v tom, že podceňuje alebo popiera význam hmotného sveta a jeho zákonov. V tomto smere je pravým opakom materializmu.

Realizmus

Iným ľuďom je v podstate ľahostajné, či svet je hmotný či duchovný - berú ho proste taký, aký je, uznávajú jeho skutočnosť a odmietajú skúmať jeho podstatu. Držia sa iba toho, čo poznávajú okolo seba, zameriavajú sa na životnú prax a považujú sa za realistov - preto môžeme tento názor označiť ako realizmus.

Idealizmus

Podobne ako tvorí polaritu materializmus so spiritualizmom, má realizmus svoj protiklad v idealizme; ktorý síce uznáva realitu svetových procesov, chápe ich však ako preniknuté ideou, až ktorá im dáva zmysel. Idey sú v základe všetkých svetových procesov ako ich účel a zmysel, ktorými sa môže riadiť ľudské konanie. Všetko na svete je iba prostriedkom na realizáciu ideí, vid'. J. G. Fichte: "Svet je zvecneným materiálom pre plnenie povinností." I tu môžeme uznávať čiastkovú pravdu tohto stanoviska, jeho slabinou však je, že sa ním nedá vysvetliť vonkajšia realita. Uvedené štyri protikladné svetové názory môžeme postaviť proti sebe do kríža, ktorý predstavuje štyri základné relatívne oprávnené postoje ku skutočnosti. Medzi nimi sú však názory, ktoré tvoria určité prechody.

Matematizmus

Napr. medzi materializmom a idealizmom. Ak sa pozdvihneme nad hrubý materializmus, dnes už značne "zmäkčený" najmä vďaka objavom v atómovej fyzike, potom môžeme uznávať realitu toho, čo sa dá vyjadriť matematicky. Už Kantovi nástupci tvrdili, že v každom vedeckom odbore je iba toľko skutočnej vedy, koľko je v nej matematiky. Len to, čo sa dá vypočítať a vyjadriť nejakou matematickou formulou, je skutočné a exaktné. Toto poňatie možno nazvať matematizmom, i keď jeho zástanci väčšinou toto označenie nepoužívajú. V dnešnej dobe rozvoja počítačovej techniky stojí však tento názor plne v popredí, a to nielen vo vedeckom živote, ale zasahuje prakticky do všetkých oblastí ľudskej činnosti. Bádanie bez matematiky je síce možné považovať za nevedecké, nedá sa ním však vysvetliť ani najjednoduchší pocit, nieto ešte zložitejšie duševné pochody a skutočnosti duchovného života. Je síce možné vypočítať napr. kmity vlnenia červenej alebo modrej farby, nie však vlastný vnútorný zážitok červenej alebo modrej.

Racionalizmus

Je však možné postúpiť o krôčik ďalej a síce pripustiť, že svet je usporiadaný matematicky (podľa miery, váhy a počtu) - to napokon hlásali už niektorí grécki filozofi - ale zároveň si uvedomovať, že vo svete pôsobia i iné idey než matematické. Nie však také, ktoré by vyplývali z nejakého vnútorného zážitku, intuície a pod., ale iba idey, ktoré nemožno vyčítať z vonkajších zmyslových dojmov a pochopiť rozumom. To je názor racionalizmu, ktorý taktiež vládne ako vo vede tak i v praktickom živote. Akonáhle sa k týmto zvonka získaným ideám pripoja ešte idey, ku ktorým dospievame čisto intelektuálne alebo z etického hľadiska, prechádzame opäť k idealizmu a dokončujeme tak prechod od materializmu k idealizmu.

Psychizmus

Podobný prechod sa dá sledovať medzi idealizmom a spiritualizmom. Idealizmus môže byť vystupňovaný až k poznaniu, že idey sa nevznášajú ako niečo neosobného niekde vo vzduchu, lebo nemôžu same osebe väziť vo veciach, ale že sú vždy viazané na nejakú bytosť, ktorá je ich tvorkyňou alebo nositeľkou. Len tak môžu pôsobiť v dejinách, ovládať ľudské skupiny, národy a štáty. To je presvedčenie názorov, ktoré môžeme označiť súhrnným názvom ako psychizmus (od psyché - ľudskej duše ako zdroja ideí), predstava o oduševnenosti sveta.

Pneumatizmus

I v tomto postoji však väzí určitá jednostrannosť. Človek nemusí byť spokojný, že existujú bytosti, ktoré majú idey, ale môže dospieť k názoru, že tieto bytosti musia mať v sebe niečo aktívne, vôľové, schopnosť konať a tvoriť. To však môžu mať len bytosti individuálne, duchovné. Svet nie je iba oduševnený, ale je svetom duchovných individuálnych bytostí, ktoré nielen iba poznávajú, ale pôsobia a tvoria. To je názor pneumatizmu (pneuma = duch), predstavy o jednotnej duchovnej podstate sveta. I tento názor je oprávnený, ale zároveň tiež neúplný a tým jednostranný. Je možné si uvedomiť, že hovorí o jednotnom duchu zvlášť v panteistickom zmysle, nevysvetľuje všetky rozdielnosti, ktoré vo svete pozorujeme, rozdielne vývojové stupne bytostí a najmä záhadu zla. Odtiaľ je potom možné pokročiť od pneumatizmu opäť k spiritualizmu. Rozdiel medzi pneumatizmom a spiritualizmom spočíva v tom, že pneumatista vidí len jednotného vše-ducha (Brahman indickej filozofie alebo v inej, skôr zahrmanštenej podobe - Alah islamu), kým spiritualista rozlišuje jednotlivé duchovné bytosti - hierarchie. Môžeme to prirovnať k obrazu komárieho roja: pneumatista-panteista vidí len roj ako nediferencovaný obláčik, zatiaľ čo spiritualista rozoznáva v roji jednotlivých komárov.

Monádizmus

Tým je dovŕšený prechod od idealizmu k spiritualizmu. Ak postupujeme ďalej obráteným smerom, tj. k realizmu, potom vlastne prechádzame od bytostného poňatia skutočnosti opäť k poňatiu abstraktnému. Namiesto o duchovných bytostiach potom hovoríme - spolu s nemeckým filozofom Leibnizom - o monádach, chápaných ako jednotky existencie najrôznejšieho druhu, schopností a stupňov vedomia, ale bez konkrétneho duchovného určenia - čiže monádizmus, akýsi zabstrahovaný spiritualizmus.

Dynamizmus

Ak sa vzdialíme ešte viac od spiritualizmu a odmietneme aj len abstraktnú predstavu bytostí, potom uznávame len svet síl, energií, vibrácií, silových polí, o ktorých sa dnes veľa hovorí napr. i v súčasnej psychotronike, v podstate neosobne, bez toho, aby sa tieto sily a energie (magnetizmus, tiaž, rôzne radiácie, ale tiež prány a tattvy v indickom poňatí), ktoré pôsobia vo svetových procesoch a vo všetkej vonkajšej realite, spájali s určitými bytosťami. V tomto postoji možno hovoriť o dynamizme, názore, ktorý hľadá podstatu všetkého diania v bližšie nedefinovateľných kozmických silách a energiách. Ak ideme potom týmto smerom ďalej a odmietneme aj predstavy o silách ako poveru, ocitáme sa opäť v realizme, ktorý uznáva za skutočné iba to, čo ho bezprostredne obklopuje.

Fenomenalizmus

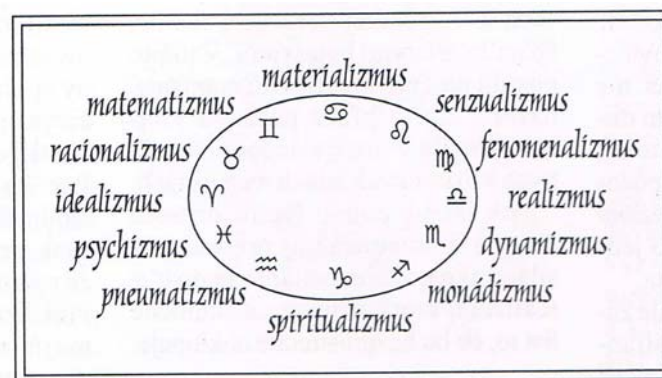
Ak chceme potom nájsť prechod od realizmu k materializmu, môžeme začať tým, že začneme pochybovať o správnosti realistického názoru - o tom, či svet, ktorý nás obklopuje, je skutočný alebo či sa nám takým iba javí. Farby, zvuky, tvary a pod. vznikajú vlastne vďaka procesom v mojom oku, uchu a iných orgánoch vnímania, a preto nemôžem hovoriť o inom svete než o svete javov, fenoménov, jeho vlastná skutočnosť je mi neprístupná. To je názor fenomenalizmu, ktorý značne ovplyvnil

myslenie 19. storočia, najmä pod dojmom Kantovej tézy o nepoznateľnosti "veci osebe".

Senzualizmus

Týmto smerom je možné ísť ešte ďalej a tvrdiť, že i v týchto javoch je ešte veľa primysleného, zatiaľ čo oprávnené je iba to, čo vypovedajú len naše zmysly. Odlišuje teda v javoch to, čo pochádza zo zmyslových vnemov, ktoré považuje za jedinú realitu. To je podstata senzualizmu, ktorý hral veľkú rolu najmä v anglickej filozofii. Od senzualistického nazerania je potom už len krok k vlastnému materializmu, ktorý uznáva len hmotnú skutočnosť, ako ju sprostredkovávajú zmysly.

Tým sa uzatvára celý kruh dvanástich hlavných svetových názorov.



Je známou skutočnosťou, že každý z týchto svetových názorov môže byť dômyselne obhajovaný spolu s presvedčivým potlačovaním všetkých ostatných. Pre každý sa ľahko nájdú dobré dôvody. Je však pritom príznačné, že názory v hornej polovici kruhu nad čiarou majú medzi svojimi prívržencami sklony k určitej nepohyblivosti, fundamentalizmu, zatiaľ čo názory v dolnej polovici sú ľahšie prístupné poznaniu, že každý názor reprezentuje len určité hľadisko a môžu ľahšie a pohyblivejšie prechádzať z jedného do druhého.

Medzi týmito dvanástimi názormi môžu byť ešte určité varianty a nuansy, v podstate je však možné všetky uviesť na týchto dvanást hlavných typov - dvanásť vstupných brán k poznaniu sveta. Svet nemôžeme pochopiť z jednostranného hľadiska jediného svetového bezprostredného zverokruhu, ale odhaľuje sa iba tomu, kto pochopí, že ho musí obísť v kruhu všetkých názorov. Ako slnko obchádza zvieratníkom, aby osvecovalo Zem z dvanástich rôznych miest a smerov, tak sa je potrebné naučiť vžívať do dvanástich rôznych hľadísk, z ktorých je možné pozorovať svet a ktoré sú myšlienkovy všetky rovnako oprávnené. Toto obchádzanie neznamená nejaké splyvanie všetkých názorov v povrchnú šedivú syntézu, ale uplatnenie všetkých hľadísk, pri zachovaní ich farieb.

Prečo je táto všestrannosť pohľadu na svet nevyhnutná? Pretože každý z dvanástich typov predstavuje zvláštny kľúč pre určitú oblasť skutočnosti. Ako Slnko a planéty prechádzajú zverokruhom, tak i ľudská duša môže prechádzať duchovným kruhom dvanástich svetových názorov - medzi dušou a svetovými názormi je rovnaký vzťah ako medzi Zemou a dvanástimi znameniami zvieratníka. Preto je možné uvádzať jednotlivé svetové názory do vzťahu k jednotlivým zvieratníkovým znameniam. Každá ľudská duša je zvlášť disponovaná pre pôsobenie určitého duchovného znamenia a má preto sklony buď k idealizmu, realizmu a pod. Nemá

preto zmysel sa o tieto názory prieť, ale mali by sa skôr hľadať ich pravé príčiny. Človek nie je materialistom, spiritualistom a pod., pretože je tento jeho názor jedine správny, ale preto, že je jeho duša ožarovaná príslušným duchovným znamením, ako je Zem ožarovaná Slnkom alebo planétami rozdielne z rôznych zvieratníkových znamení.

V tomto zmysle zodpovedá **idealizmu pôsobenie Barana, racionalizmu sily Býka, matematizmu pôsobnosť Blížencov, materializmu vplyvy Raka, senzualizmu pôsobenie Leva, fenomenalizmu sily Panny, realizmu Váhy, dynamizmu Škorpión, monádizmu Strelec, spiritualizmu Kozorožec, pneumatizmu Vodnár a psychizmu pôsobenie vychádzajúce zo znamenia Rýb.**

Pohľad na tento kruh dvanástich hlavných názorových aspektov v chápaní života a sveta nám môže byť pomôckou aj k sebapoznaniu, k poznaniu toho, kde vlastne stojíme, v čom máme pravdu a kde sú naše jednostrannosti a medze. I keď väčšina antropozofov sa bude zrejme pohybovať na póle spiritualizmu, budú tu iste i karmicky podmienené sklony smerom napravo k pragmatickému realizmu i naľavo cez preduchovnené alebo oduševnené prežívanie sveta k idealizmu, ba možno i do hornej polovice. Z toho je treba tiež pochopiť početné názorové diferencie, ba i konflikty medzi antropozofmi, ktoré nie je možné prekonávať inak než trpezlivou toleranciou a vciťovaním sa do odlišnosti druhého. Touto zdanlivou schémou však nie je ešte zďaleka vyčerpané celé bohatstvo názorových možností. Pohľad na vývoj filozofického myslenia ukazuje napr., že iné zafarbenie mal materializmus gréckeho Demokrita, iné u Büchnera, Marxa, Haeckela a pod. Podobne je to i u ostatných svetových názorov. Každý môže vyjadrovať rôzne duševné nálady, rôzne zafarbenia a R. Steiner ukazuje, že k dvanástim svetovým názorom je možné pristupovať v siedmich duševných náladách, ktoré zodpovedajú pôsobeniu jednotlivých planét.

Gnosticizmus

Jednou z týchto duševných nálad či zafarbení, ktoré súvisia so silami Saturnu, je gnóza, tj. snaha poznávať veci čisto z duševných síl a nie napr. prostredníctvom zmyslov. Takýmto gnostikom je možné byť vo všetkých dvanástich svetových názoroch. Najvýraznejšie sa však prejavuje v spiritualizme, kde je takpovediac "doma", vo svojom dome, ako je Saturn vo svojom dome v Kozorožcovi. Spiritualizmus, zafarbený gnosticky, preniká hlboko do súvislostí duchovného sveta. Ale je tiež možné byť gnostikom idealizmu, ktorý vedie k jasnému a intenzívnemu vnútornému videniu ideí. Alebo gnostikom realizmu, pre ktorého je príznačné veľmi citlivé prežívanie okolitej reality, či už v prírode alebo v umení. Ale tiež gnostikom v materializme s vyvinutým zmyslom a citom pre všetko hmotné, poznávané bezprostredným dotykom. Samozrejme môže byť v tomto zmysle gnostikom i antropozof, nie však výlučne, ako sa mylne domnievajú niektorí kritici antropozofie.

Logizmus

Ďalšiu duševnú náladu, súvisiacu s pôsobením Jupitera, by bolo možné nazvať logizmus. Ide o schopnosť prežívať myšlienky a pojmy v sebe tak, že sa akosi prirodzene, samy od seba, radia k sebe a navzájom spájajú do pojmového organizmu. Príkladom takéhoto logického myslenia, vytvárajúceho veľkolepé myšlienkové stavby a pojmové štruktúry, bol Hegel, a to v rámci svojho idealizmu, zatiaľ čo Fichte uplatňoval rovnakú náladu vo svojom psychizme. Niečo podobného

je však možné vo všetkých ostatných svetových názoroch vrátane antropozofie, ktorú mnohí prežívajú prevažne v pojmových štruktúrach.

Voluntarizmus

S vplyvmi Marsu súvisí voluntarizmus, sklon chápať prírodné sily a všetku realitu ako niečo vôľové, ako prejav vôle. Typickým voluntaristom bol napr. Schopenhauer, a síce v duchovnom znamení psychizmu: jednotnú dušu sveta chápal ako vôľovú silu ("Svet ako vôľa a predstava"). Naproti tomu u Hamerlinga mal toto vôľové zafarbenie jeho monádizmus - monády boli pre neho vôľovými bytosťami. V antropozofii je možné označiť za voluntaristov všetkých, ktorí hľadajú ťažisko svojej práce vo vonkajšej aktivite - v zakladaní inštitúcií, podnikov a v sociálnych iniciatívach.

Empirizmus

So slnečným pôsobením súvisí empirizmus - prijímanie bezprostrednej vonkajšej skúsenosti, ktorá necháva veci jednoducho pôsobiť bez toho, aby za nimi hľadala zvláštne súvislosti. Ide o postoj čistého nazerania a načúvania vonkajšej skúsenosti. Empirik prijíma vo svete vlastne len to, čo je osvetlené Slnkom. V antropozofii je v širšom zmysle empirikom ten, kto kladie dôraz na vedecký výskum a vidí v antropozofii predovšetkým rozšírené vedecké poznanie.

Mysticizmus

Všetky svetové názory môžu mať mystické zafarbenie, v ktorom sa prejavuje pôsobenie Venuše. Je to čisto vnútorné prežívanie vecí - nie však v zmysle videnia ako v gnóze -, čistá odovzdanosť skutočnosti bez vlastnej vôle; tým sa líši od empirizmu, ktorého postoj je vonkajší. Je možné byť napr. i mystikom materializmu, prežívajúcim vnútorne rozdielne vlastnosti hmoty v ich pôsobení na organizmus, čo je nevyhnutné napr. k poznaniu liečivých síl rôznych látok. Stredovekého mystika Eckharta je možné označiť za mystika idealizmu v tom, ako čerpal všeludské ideály zo svojho vnútra ako niečo vnútorne božského. I antropozofia má svoje mystické stránky a mnohí ju takto vnútorne prežívajú.

Transcendentalizmus

V transcendentalizme, ktorý súvisí s vplyvom Merkúra, človek pociťuje, že podstata vecí je mimo vlastnú dušu i mimo možnosť duševnej skúsenosti. Je teda táto podstata transcendentná a nevníka do duše, ako je presvedčený mystik. Svojím vnímaním človek síce preniká až k podstate vecí, tá je však za jeho vnemom, ktorý sa ňou nie je totožný a je len jej prejavom. Transcendentalistom je antropozof, ktorý sa zameriava predovšetkým na to, čo ho presahuje v prírode i v dejinách a až touto okľukou potom prichádza i k sebapoznaniu.

Okultizmus

Naproti tomu zástanca okultizmu, ktorý je ovplyvnený pôsobením Mesiaca, je toho názoru, že podstata vecí je úplne skrytá (occultus = skrytý) a pre vonkajšiu silu poznania nedosiahnuteľná. Svet, ktorý nás obklopuje, je iba čírym zdaním - mája a k jeho podstate je nutné prenikať úplne inými prostriedkami, než sú zmysly a obyčajné

rozumové poznanie. Tiež okultistom je možné byť vo všetkých svetových názoroch vrátane materializmu i vrátane antropozofie. Ako Mesiac, ktorý je sám osebe temný, musí byť osvietený Slnkom, práve tak sa musí duša, ak chce poznávať skryté veci, usilovať o osvietenie meditáciami a koncentraciami. Uvedený prehľad svetových názorov a ich nuansí naznačuje, že ten, kto chce naozaj preniknúť do tajomstiev sveta v zmysle duchovného bádania, sa musí usilovať o myšlienkovú všestrannosť. Musí byť schopný prežívať toto tajomstvo skúšobne zo všetkých dvanástich hľadísk a vo všetkých siedmich náladách, ako k tomu vlastne smerujú i cvičenia, obsiahnuté v "Poznávaní vyšších svetov" R. Steinera, i keď sa tu o tom z tohto hľadiska výslovne nehovorí. Je možné sa napr. cvičiť tak, že sa snažíme prežívať fenomenalizmus vo všetkých siedmich náladách - od okultizmu až po gnózu. To vyžaduje nepochybne veľkú pohyblivosť myslenia, ale tá je práve potrebná na to, aby sa myslenie naučilo "chodiť", ako sme sa o tom zmieňovali v úvode. Už v starých mystériách boli žiaci vedení k tomu, aby v sebe vyvolávali nálady, zodpovedajúce postaveniu všetkých duševných planét v určitom duchovnom znamení, napr. Panny, ktorá zodpovedá fenomenalizmu. Ani tým však nie sú všetky varianty a kombinácie svetových názorov vyčerpané. R. Steiner poukazuje na to, že všetky môžu byť ešte modifikované tým, čo nazýva duševnými tónmi. Tieto duševné tóny sú tri a zodpovedajú vzájomnému vzťahu Slnka, Mesiaca a Zeme.

Teizmus

Je to predovšetkým teizmus, ktorého kozmickým obrazom je Slnko ako stálica. Teista hľadá Boha vo všetkom vonkajšom, vo všetkom, čo ho zvonka obklopuje. Príkladom tu môže byť židovský alebo islamský monoteizmus.

Intuitizmus

Jeho protikladom je intuitizmus, v ktorom človek hľadá svoj svetový názor nie mimo seba, ale intuitívne vo vnútri. Jeho kozmickým obrazom je Mesiac, ktorého sily podnecujú fantáziu a inšpirujú básnikov.

Naturalizmus

Naproti tomu naturalizmus, ktorého obrazom je Zem, zostáva iba pri jednotlivých vonkajších javoch v rámci prírodných procesov a odmieta uvažovať o tom, čo by ich presahovalo, či už navonok alebo smerom dovnútra.

K tomu potom pristupuje ešte jeden prvok, ktorý R. Steiner nazýva *antropomorfizmom*, tj. sklonom držať sa u každého svetového názoru len toho, čo prežíva na sebe, okolo seba a v sebe. Kozmicky tomu zodpovedá Zem ako taká, bez vzťahu k Slnku a ostatným planétam.

Z toho, čo bolo povedané, vyplýva, aké bohaté možnosti myšlienkových prístupov k poznaniu sa ponúkajú a aká neľahká a zložitá je cesta k pravde, ku ktorej je treba vložiť antropomorfizmus do súzvuku všetkých troch duševných tónov, tieto potom do súzvuku všetkých siedmich duševných nálad a tieto nálady potom postupne do dvanástich nuansí duchovného zverokruhu. Zároveň tento prehľad naznačuje, ako ľudské myslenie zrkadlí myslenie kozmické a nie je vlastne ničím iným než výhonkom svetových myšlienok. Preto je v podstate možných toľko svetových názorov a ich variánt, koľko je hviezdnych konštelácií. Z tohoto poznania

však tiež vyplýva nutnosť tolerancie a mieru medzi svetovými názormi, lebo jediný svetový názor nemôže nikdy viesť sám osebe do vnútra pravdy. Všetky sú potom vysvetliteľné len zo vzájomného postavenia a pôsobenia, pričom každý má len svoju čiastkovú hodnotu pravdy. K celej pravde sa môžeme priblížiť len ich súhrnným prežívaním. Dohromady tvoria duchovný kozmos, ktorý zodpovedá kozmu hviezdnemu.

V závere môžeme nadviazať opäť na úvahu, ktorou sme sa zaoberali v úvode a položiť si otázku, čím je vlastne myšlienka v ľudskom prežívaní; čo sa deje, keď myslíme a ako svoje myslenie vnímame a prežívame. Predovšetkým je treba si vyjasniť, že mozog nevytvára myšlienky, tak ako zrkadlo nie je tvorcom našej postavy, keď sa doň na seba dívame. Mozog nie je zdrojom, ale iba nástrojom myslenia, zrkadliacim aparátom duševnej činnosti, ktorá sa tým sama sebe stáva viditeľnou - tak ako vidíme sami seba v zrkadle. Z myslenia pritom vnímame vlastne len poslednú fázu celého procesu. Najskôr tu musí byť niečo duševno-duchovné, čo pracuje na mozgu a pripraví ho na to, aby zrkadlil určitú myšlienku. Potom dochádza k jej zrkadleniu a až v tejto fáze je myšlienka vnímaná. Tento proces sa odohráva ustavične - od prebudenia až do zaspánia, pričom jeho prvé fázy je možné vnímať iba nadzmyslovo, pokiaľ človek dosiahne túto schopnosť vo svojom vývoji.

Potom si môže človek tiež uvedomiť súvislosť medzi ľudskou a kozmickou myšlienkou. Aby mohlo dôjsť k uvedenému myšlienkovému procesu, musí tu samozrejme byť najskôr ľudský organizmus a s ním i mozog, ktorý je výsledkom pôsobenia kozmických síl, ktoré formujú a pripravujú celý náš organizmus - práve tak, ako my pracujeme v malom na svojom mozgu, keď myslíme. Spolu s touto činnosťou duchovného kozmu je tiež pripravovaný sklon k určitému svetovému názoru, napr. k idealizmu, realizmu a pod. Je možné povedať: Človek ako taký je vystavaný zo svetových myšlienok, podľa myšlienok kozmu. Ako my myslíme svoje pojmy, tak kozmos, tj. kozmické bytosti, myslia nás. Človek sa javí božským hierarchiám ako ich myšlienka - svojimi formujúcimi silami si ju pripravujú práve tak, ako si my pripravujeme svoju myšlienku v zrkadliacom mozgu. Ako nám čiastočky mozgu slúžia k zrkadleniu našich myšlienok, tak my slúžime hierarchiám tým, že skrze nás môžu myslieť.

A ako má ľudské myslenie svoju logiku, tak majú svoju "logiku" i duchovné hierarchie. Záleží práve na utváraní duchovného zverokruhu a planét, ktoré sa odrážajú v ľudských svetových názoroch a ich nuansách. Ako my napr. spájame dva pojmy vo svete "lev je cicavec", tak božské hierarchie spájajú sily určitého duchovného znamenia so silami určitej planéty a vpečatia človeku, ktorého karma tomu zodpovedá, vlohu k príslušne zafarbenému svetovému názoru, napr. k mystickému idealizmu (sily Venuše a Barana) - ako odraz kozmického úsudku. Tak je naše ľudské myslenie malým obrazom kozmického myslenia duchovných hierarchií. Ich myšlienkami sú ľudské bytosti: z tvorivých myšlienok Trónov vznikli na starom Saturne zárodok ľudských fyzických tiel; z myšlienok Duchov múdrosti (Kyriótetés) sa zrodili ľudské éterické telá na starom Slnku; myšlienky Duchov pohybu (Dynameis) sú príčinou astrálnych ľudských tiel na starom Mesiaci a konečne naše ja je myšlienkou Duchov formy - Exousiai, biblických Elohim, ktorí tvoria človeka "na svoj obraz".

To je tajomstvo myslenia - ľudského i kozmického, ako ho poznáva duchovná veda. K naozajstnému pochopeniu sveta je treba znášať impulzy zo všetkých strán - najhorším nepriateľom pravdy je ten, kto by chcel vystavať celý svetový názor len určitými myšlienkami z uzatvoreného hľadiska. Svet je niečím hlbokým a nekonečným, kvantitatívne i kvalitatívne, a tomu musí zodpovedať i náš prístup k

poznaniu. Až keď prežijeme svoju myšlienku v jej podstate ako niečo od mozgu nezávislé, ako niečo, čo mozog utvára a je jeho vládcom, potom môže prejsť poznanie pravej povahy vlastného ľudského myslenia do poznania myslenia kozmického. Ak správne poznáme, ako myslíme my sami, potom si tiež uvedomíme, ako sme myslení božskými kozmickými mocami a nahliadneme i do ich "logiky", do ktorej sú naše duše vložené ako kozmické "úsudky".

R. Steiner zakončil svoj cyklus o ľudskej a kozmickej myšlienke, ktorý bol vodidlom našich úvah, výzvou k meditácii, ktorej slovám dáme zaznieť i na konci dnešnej prednášky - ako zhrnutie jej obsahu:

"Myslím svoju myšlienku. Som myšlienkou, myslenou hierarchiami kozmu. Moja večnosť spočíva v tom, že myslenie hierarchií je večné. A ak mňa vymyslel jeden druh hierarchií, potom ma odovzdáva - ako je ľudská myšlienka odovzdávaná učiteľom žiakovi - jedna hierarchia druhej, aby i táto ma myslela v mojej večnej, pravej podobe. Tak sa cítim byť vo vnútri myšlienkového sveta kozmu!"

Táto premena ľudského myslenia, ktoré sa pozdvihuje na úroveň kozmickej sily myslenia, súvisí práve so základným impulzom ducha našej doby - Michaela - onej hierarchickej bytosti, ktorá "oslobodzuje myslenie z oblasti hlavy a uvoľňuje mu cestu k srdcu". Je treba, aby ľudia začali myslieť nie iba hlavou, ale srdcom, lebo len také myslenie má silu života a je schopné chápať ducha.